

Conferentie De meerwaarde van burgerschap
De Meerwaarde, Barneveld, 19 januari 2016

René Leverink

‘Minder op elkaar letten, meer op elkaar passen’

Is er voor het presenteren van een website over burgerschap in het onderwijs een betere locatie denkbaar dan een school met de naam De Meerwaarde? Een prachtig, nieuw, modern gebouw, ook dat nog. Licht, helder en transparant. Een school bovendien die aandacht voor burgerschap hoog in het vaandel heeft. Op 19 januari 2016 vond hier de SLO-conferentie De meerwaarde van burgerschap plaats, inclusief de officiële presentatie van de website *Burgerschap in de school*.

De Meerwaarde in Barneveld is een protestants-christelijke school voor vmbo, mbo en praktijkonderwijs. In het schoolportret op de website legt coördinator burgerschapsonderwijs Jan Koolhof uit hoe burgerschap geworteld is in de protestants-christelijke signatuur van de school: *Wederzijds respect, waarin leerlingen zich ten volle kunnen ontplooien, is voor De Meerwaarde belangrijk. Dat respect komt mede voort uit het geloof dat wij voor God allemaal even waardevol zijn. Burgerschap is voor ons in de eerste plaats verantwoord omgaan met de wereld waarin wij leven*.

Dagvoorzitter prof. dr. Jules Peschar, voorzitter van de adviesraad van het project Procesinstrument Burgerschap, constateert in zijn openingswoord dat in ‘de wereld waarin wij leven’ momenteel (‘migratie, Europa, Keulen...’) veel belangstelling voor burgerschap is en voor de mogelijkheden om via het onderwijs leerlingen bij te brengen hoe de samenleving georganiseerd is en wat daarin de rol van de burger is. Peschar vindt dat die belangstelling wel wat meer terug te vinden mag zijn in de onderwijspolitiek en het onderwijsbeleid. “Vaak is er een zekere afstand tussen datgene wat in

de dagelijks praktijk urgent lijkt en de manier waarop het onderwijs zijn socialiserende taak vervult. Je zou willen dat er in het onderwijs structureel meer aandacht komt voor de actualiteit en de manier waarop moderne jonge burgers zich met die actualiteit verhouden. Hopelijk biedt het rapport Onderwijs2032 van de Commissie Schnabel perspectief in dat opzicht.” Peschar stelt vast dat er in de burgerschapspraktijk van vandaag allerlei initiatieven zijn, maar dat er te weinig lijn in zit. Sommige scholen zijn al heel ver, andere hebben nog aanmoediging nodig. Visies verschillen. Bevoegdheden ten aanzien van organisatie en controle zijn nog niet duidelijk. Het is aan de docenten om vorm te geven aan burgerschapsonderwijs, maar die zouden best wat meer sturing kunnen gebruiken. Wat hebben we al, wat werkt en wat niet? Het ministerie van Onderwijs heeft SLO opdracht gegeven alles wat over burgerschapsonderwijs in Nederland bekend en beschikbaar is op één

plek samen te brengen in de vorm van een digitaal instrument. Een website dus, direct gericht op de schoolleider en de leraar. Negentien scholen hebben meegedacht en meegewerkt aan de realisatie van de site. Ter inspiratie laten drie actieve scholen door middel van een korte presentatie zien hoe zij vorm geven aan burgerschapsonderwijs.

Dienstbaarheid

Eerst echter het woord aan Albert Hendriks, waarnemend voorzitter van het college van bestuur van De Meerwaarde. Hij beaamt dat het allemaal ‘nog niet zo heel helder’ is omtrent zaken als identiteitsontwikkeling en persoonlijkheidsvorm.

“In mijn nieuwjaarstoespraak citeerde ik Eric van ’t Zelfde van de bekende Hugo de Grootschool in Rotterdam: minder op elkaar letten en meer op elkaar passen. Dat sluit aan bij de manier waarop deze school in elkaar zit, met een brede vmbo en praktijkonderwijs in hetzelfde gebouw. Een mooi voorbeeld van integratie, waarbij leerlingen van

elkaar leren. Ook dat is voor ons de meerwaarde van burgerschap. Wij zijn een christelijke school, bij burgerschap willen wij denken vanuit dat perspectief. Liefde, vergeving en naar elkaar omzien. Het woord ‘samen’ staat bij ons centraal in de vormgeving en uitvoering van het onderwijs. Bij ons op school is er ruimte voor iedereen. Ook voor wie niet gelovig of christelijk is. Wij vragen wel om die identiteit te respecteren. Bij ons op school doen we veel aan burgerschap. Dat gebeurt – zoals vaak in het onderwijs – impliciet, maar ook door bijzondere activiteiten zoals preventieprojecten, maatschappelijke stage, themaweken, excursies, Dag van de Dialoog, een multicultureel *event*, een project om leerlingen mee te laten denken over hun omgeving, de week van de veiligheid. Vaak in samenwerking met instanties buiten de school. In ons schoolplan hebben we nu opgenomen dat we willen dat leerlingen zich ontwikkelen tot evenwichtige mensen en actieve burgers. Grote vraag blijft: hoe stellen we vast of we onze doelen bereiken? Doen we genoeg en doen we het op de juiste manier? We willen ouders veel meer betrekken bij dat deel van het onderwijs. We gaan zeker ons voordeel doen met de website en met de handreikingen. Eén ding staat voor ons vast: alles begint bij het willen dienen van de ander. Dat is voor ons burgerschap.”

De stad als leslocatie

Sander Brouwer en Isabel Schilling, docenten burgerschap aan de Mavo aan Zee (Den Helder), laten door middel van een spelletje met het publiek zien dat mensen wel verschillen vertonen, maar uiteindelijk allemaal hetzelfde zijn. “Belangrijk is de visie van de school op burgerschap. Wij hebben gekozen voor burgerschap als apart vak. Vijf jaar terug zijn we begonnen. Alle docenten van alle vakken dachten na over de mogelijke bijdrage vanuit hún vakgebied. Gaandeweg kreeg het vak vorm en inhoud. Wat je vooral nodig hebt, is inspiratie en lesmateriaal. In samenwerking met SLO zijn we tot een leidraad gekomen met als kernwaarden democratie, identiteit en participatie. Deze vormden de rode draad bij het ontwikkelen van lesmateriaal en een onderwijsprogramma. Verder hebben we veel activiteiten en inhouden gekoppeld aan organisaties, bedrijven en instellingen in Den Helder, bijvoorbeeld op het gebied van kunst en cultuur en ouderenzorg. De stad als leslocatie. In het kader van gepersonaliseerd leren, aansluitend bij de specifieke behoeftes en talenten van individuele leerlingen, brengen we alle niveaus bij elkaar. Daarmee verdwijnt het oude concept van een klas of een groep. Wij proberen die ontwikkeling te compenseren met behulp van burgerschap, die leerlingen ertoe aanzet met elkaar te leren en activiteiten te ontplooiën. Een van de uitdagingen daarbij was het ontwikkelen van lesmateriaal. Inmiddels hebben we in de elektronische leeromgeving veel materiaal bijeengebracht, zoveel mogelijk aansluitend bij de actualiteit. Natuurlijk blijf je aan het veranderen en bijstellen. Zoals de samenleving verandert, zo verandert ook het vak burgerschap. Tegelijk blijft het nodig om uit te leggen – aan leerlingen, ouders, collega’s, inspectie – wat je precies onder burgerschap verstaat en waarom het nodig is. Prima, want dat houdt ons zelf ook bij de les.”

Succes beleven

Peter Loman is bij de Heldring VMBO in Den Haag verantwoordelijk voor de ontwikkeling van burgerschapsonderwijs. “Wij hebben ons in een vroeg stadium aangesloten bij de Alliantie Burgerschap en projecten van SLO en ons afgevraagd: wat kunnen we ermee, wat willen we ermee, wat moeten we ermee? Startpunt is het formuleren van een schoolvisie. Die houdt in dat onze leerlingen moeten kunnen participeren in de maatschappij. Daarnaast willen dat ze succes ervaren. Dat hun rol er werkelijk toe doet. Dat ze wel degelijk gewaardeerd worden door hun omgeving. Dan zie je ze groeien.” Loman legt uit dat zijn vmbo-school midden in de grote stad staat en 90 % allochtone leerlingen telt. Omdat functioneren in de samenleving begint bij

taalvaardigheid staat het vak Nederlands centraal in het burgerschapscurriculum. Dwars door alle secties heen wordt uitgebreid aandacht besteed aan begrijpend lezen en woordenschat. “We doen veel aan debatteren en rekenen af met het vooroordeel dat debatteren ‘niks is voor vmbo-leerlingen’. Die van ons hebben afgelopen november zelfs het Haags debatkampioenschap gewonnen.” Naast het beheersen van de Nederlandse taal is op het Helderling ook het leren kennen van de samenleving belangrijk. “Daarom proberen we de leerlingen heel dicht bij de maatschappij te brengen. Bij ons om de hoek staat een groot zorgcentrum. Daar werken we nauw mee samen. Twee keer per jaar gaan onze leerlingen met de ouderen in gesprek. Allerlei vooroordelen over en weer verdwijnen snel op die manier. Later hoor je dat leerlingen in hun vrije tijd nog eens teruggaan en bijvoorbeeld een wandelingetje maken met de mensen uit het zorgcentrum. Succes beleven. Daar gaat het om. Je kunt prachtige doelstellingen formuleren, prima, maar laat die leerlingen ervaren dat wat zij doen, er wel degelijk toe doet.”

Wereldburgers

Mieke van Vliet is locatielider van de Prinseschool, een openbare tweetalige school in Enschede, met een nadrukkelijk internationaal karakter. Burgerschap is ingebed in de schoolvisie, kernachtig samengevat in het devies *Everybody Equal - Everybody Different - Everybody Special*. “Dat internationale karakter zit niet alleen in het tweetalig onderwijs, maar ook in onze populatie. Wij hebben meer dan twintig verschillende nationaliteiten. Met de bijbehorende culturen natuurlijk. Burgerschap is dan ook ingebed in het schoolbeleid, dat in aansluit bij het International Primary Curriculum. Dat beschrijft de kennis, vaardigheden en houdingen die kinderen nodig hebben om goed te kunnen functioneren in de samenleving. Daarnaast zetten wij meteen vanaf groep 1 in op tweetalig onderwijs, dat voornamelijk gericht is op communicatieve vaardigheden. Het gaat bij ons dus niet alleen om burgerschap, maar ook om wereldburgerschap.” Steeds weer is de vraag: hoe zorg je voor intrinsiek begrip en wederzijds respect tussen al die verschillende culturen en religies? Het begint met de *mindset*. “Wat willen wij nou eigenlijk? Wat voor soort kinderen willen wij ontwikkelen in die acht jaar dat ze bij ons op school zitten? We kwamen erop uit dat we zelfbewuste en zelfverantwoordelijke wereldburgers willen voortbrengen, die een goede bijdrage aan de samenleving kunnen leveren. Een mooie volzin, maar wat betekent het voor onze school? Daar komt ons internationale karakter weer om de hoek kijken. We willen niet focussen op verschillen, maar juist op gelijkheid, en van daaruit kinderen bewust te maken van en respect te hebben voor de verschillen.” De school werkt met speciale speelplaatsleerlingen die ingrijpen als ze in de pauze sociale pijnpunten signaleren; met een leerlingenraad; met veel ouderparticipatie; met multiculturele vieringen én met ‘Noppi the neuron’, een collectieve knuffel die aandacht vraagt voor zaken als respect, empathie, samenwerking, communicatie en weerbaarheid.

Niet over, maar mét

Diversion, 'Bureau voor maatschappelijke innovatie' in Amsterdam, ontwikkelt projecten die bedoeld zijn om bij te dragen aan een 'betere toekomst'. Speerpunt is de dialoog met de jeugd van nu. Medewerkers van Diversion gingen onder het motto 'praat niet óver ons, maar mét ons' in gesprek met een aantal leerlingen van De Meerwaarde. De vraag was hoe leerlingen meer in kunnen brengen in de school en in de samenleving. Bij leerlingparticipatie kwam onder meer naar voren dat leerlingen 'niet echt' het gevoel hadden inspraak te hebben. Zo is er al vergeefs gevraagd om een schoolfeest. Ook zouden de leerlingen graag meer de kans hebben andere groeperingen, religies en mensen met verschillende achtergronden te leren kennen, ook om beter voorbereid te zijn op het leven ná de middelbare school. Waar scholen volgens de leerlingen ook aandacht aan moeten besteden, is groepsvorming, met soms ruzie tussen verschillende groepen. Het organiseren van gesprekken zou al flink helpen om meer onderling begrip te krijgen. Een andere aanbeveling met het oog op burgerschap was om in de klas meer aandacht te besteden aan wat er in de directe omgeving van school gebeurt, 'klein nieuws uit het dorp', terwijl er óók behoefte is aan aandacht voor binnenlandse en buitenlandse politiek in de les. Verder adviseren de leerlingen om schoolregels niet van boven op te leggen, maar te ontwikkelen in samenspraak met alle betrokkenen, dus ook de leerlingen, en om goed na te denken hoe je als school om moet gaan met social media.

Aanbevelingen van leerlingen:

- Geef uitleg over het woord 'Burgerschap'. Burgerschap is een moeilijk te begrijpen woord. Wanneer het toch wordt gebruikt, leg het goed uit.
- Organiseer een puberuil evenement: waarbij leerlingen van een andere culturele achtergrond of uit een andere sociale groep eens bij elkaar thuis gaan kijken.
- Organiseer tafelsessies op school waar discussies gevoerd worden en leerlingen aangemoedigd worden met medeleerlingen in gesprek te gaan.
- Gebruik als school social media en geef leerlingen hierin een actieve rol.
- Geef leerlingen bij maatschappelijke stage zelf de keus waar ze willen werken.
- Zorg als school actief voor de diversiteit in en rondom je school. Leerlingen vinden het belangrijk om mensen van verschillende achtergronden te leren kennen.
- Leerlingen haken af bij eenrichtingsverkeer vanuit de docent. Laat leerlingen actief meepraten en meedenken in de les.
- Wanneer een leerlingenraad wordt aangesteld, zorg dan ook dat er naar hen wordt geluisterd.

Nooit àf

Jules Peschar beveelt de meningen van leerlingen van harte aan als ingrediënt van verantwoord burgerschapsonderwijs en als zodanig ook als input voor de verdere invulling en ontwikkeling van het resultaat van het vandaag afgesloten project ‘Procesinstrument burgerschap’: de website *Burgerschap in de school*. Jeroen Bron, namens SLO leider van het project, droeg de website symbolisch over aan het Nederlands onderwijs, in dit geval in de persoon van Mieke van Vliet. Jules Peschar, die deze middag officieel afscheid nam als voortrekker van burgerschapsonderwijs in Nederland, benadrukte dat dit platform, hoe rijk gevuld en inspirerend ook, nooit de pretentie mag hebben àf te zijn. “Zoals de samenleving verandert, zo veranderen de burgers en dient dus ook het onderwijs in burgerschap voortdurend in beweging te blijven.”

Tijdens de conferentie is de website www.burgerschapin.de.school.nl gepresenteerd. Deze site richt zich op burgerschapsonderwijs en biedt informatie, instrumenten voor schoolontwikkeling, schoolportretten en een database met materialen, links voor diverse aspecten van burgerschap. De komende tijd wordt de site regelmatig geactualiseerd. Middels een nieuwsbrief blijft u geïnformeerd.

Aan de conferentie werkten diverse instellingen mee die een aanbod hebben voor burgerschap. [Klik hier](#) voor een beschrijving van de deelsessies.